

RIIA LINNAARHEOLOOGIA IDA JA LÄÄNE VAHEL

Erki Russow

Erki Russow, Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloogia osakond, Rütli 6, 10130 Tallinn, Eesti; erki.russow@ai.ee

Caune, A. & Ose, I. (toim). The Hansa Town Riga as Mediator between East and West. Proceedings of an International Scientific Conference Dedicated to 70 Years of Archaeological Research in Riga. Held in Riga, Latvia, on 23–25 September 2008. Institute of the History of Latvia Publishers, Rīga, 2009. 231 lk.

Tunamullu möödus 70 aastat esimestest linnaarheoloogilistest kaevamistest lõunanaabrite pealinnas. Kui jätta kõrvale samal ajal Vana-Laadogas ja Novgorodis toimunud mastaapsed uuringud, olid välitööd Riia vanalinnas oma aja kontekstis kahtlemata üsna erandlikuks nähtuseks. Keskaegset linna, kui välja arvata mõned üksikud silmapaistvad militaar- ja sakraalehitised, ei peetud läänepoolses Euroopas tollal arheoloogilist uurimist väärivaks objektiks: tavaliselt piirdus huvi juhuleidude kogumisega üksikute entusiastide poolt, parimal juhul aga ehitussüvendite profiilide mõõdistamisega (erandeist näiteks Strömbom 1924; Grieg 1933). Seega võib 1938. aastal Riias viiel objektil aset leidnud ja juba järgmisel aastal näituse ning ülevaatepublikatsiooniga (Apinis 1939) päädinud kaevamisi pidada Euroopa linnaarheoloogia ajaloos väga oluliseks sündmuseks.

Selle ümmarguse tähtpäeva tähistamiseks toimus Läti Ajaloo Instituudi ning Riia Ajaloo- ja Meresõidumuuseumi eestvõttel 2008. aasta septembris kolmepäevane konverents ühes erinäituse avamisega. Ürituse põhiesinejaiks olid esmajoones Läti ja naabermaade linnaarheoloogid, kuid nende kõrval said sõna ka teised – arhitektidest-ehitusajaloolastest loodusteadlasteni. Kokku oli ettekandjaid ja külalisi seitsmest riigist. Eestit esindasid Villu Kadakas ettekandega Tallinna viimaste aastate linnaarheoloogiast ja vabakuulajana Arvi Haak Tartu Linnamuuseumist.

Pärast edukalt kulgenud konverentsi publitseeriti materjalid hämmastavalt kiiresti, sest juba 2009. aasta suve alguseks jõudis enamik sügisestest sõnavõttudest raamatukaante vahele. Kuivõrd selline, kuuldavasti Läti majandusprobleemidest tulenenud võidujooks ajaga (I. Ose autorile kevadel 2009) üllitise sisule mõjus, jäägu lugeja otsustada. Vähemalt väliselt on kõvakaaneline ja heal paberil trükitud soliidne teos. Kokku on raamatus avaldatud neli juubelitervitust ja 19 ettekannet. Kogumiku tekstid jagunevad autorite päritolu alusel järgmiselt: idapoolset linnaarheoloogiat esindavad kolm (Venemaa), Riia ja selle ümbruse uuringuid seitse ning tinglikult läänena mõistetavat piirkonda (Saksamaa, Poola, Rootsi, Soome) üheksa ülevaadet. Konverentsi pealkirjast lähtudes võinuks korraldajad kaasata ka näiteks Madalmaade ja Suurbritannia kolleege, sest Riia roll vahendajana ei piirdunud ainult Läänemere piirkonnaga. Sellele osutavad muuhulgas ka Briti linnaarheoloogia uurimistulemused, kus näiteks Hulli kaevamiste aines viitab kontaktidele Läänemere idakaldaga (Evans 1999). Kuid põhimõtteliselt täidab raamat ka sellisel kujul eessõnas esitatud eesmärgi: sarnaselt hansaaegadele on osalejaid Lüübekist Novgorodini.

Milliseid teemasid on kogumikus vaadeldud? Kuna konverents oli pühendatud Riia linnaarheoloogia juubelile, on autoreile jäetud suhteliselt vabad käed. Seetõttu võib käsiteludest leida kõike, mis iseloomustab tüüpilist *Festschrift*'i – historiograafilistest ülevaadetest kuni väga kitsa aja, sisu või ruumiga piiritletud artikliteni. See pole kogumiku atraktiivsuse seisukohast väga hea lahendus, sest tänapäeval, mil ka teaduspublikatsioonide turul valitseb teatav ülepakkumine, eelistab lugeja pigem selgelt raamistatud väljaandeid. Sestap tulnuks sisu kitsam piiritlemine teosele kindlasti kasuks. Praegu saame lugeda veidike linnaarheoloogia ajaloost (Novgorod ühes, Lüübek kahes artiklis), natuke viimaste aastate uurimistulemuste üldistustest (Turku ja Naantali, Viiburi, Lüneburg) ning kirjut valikut erinevatest teemadest (näiteks Riia ja Novgorodi kontaktid, Breemeni ning Hamburgi sadam, Riia raekoda, dendrokronoloogia, kilpkonnsõled jm), millest mõne puhul tekib küsimus, kas artikkel on ikka õiges kohas avaldatud. Ajaliselt lasub valdava osa kirjatööde põhiohk 12.–14. sajandil, paaril juhul on aga keskendunud hoopis varauusajale. Neist etteheidetest märksa enam jääb pärast sisuga tutvumist häirima tõsiasi, et tegelikult puudub raamatust põhjalik sissevaade Riia arheoloogiasse, nii tehtusse kui ka tänapäeva olukorda. Huvitav oleks teada, kuidas toimib 1970.–1980. aastatel Nõukogude Liidus eesrindliku linnaarheoloogiaga silma torganud Riia arheoloogiline uurimine tänapäeval: tsentraalselt, uurimisprobleemaatikast lähtudes nagu varem või hajutatult, eeskätt muinsuskaitse printsiipide alusel? Kahtlemata saab midagi sellest teada teistest publikatsioonidest (vt näiteks Caune 1990; 1997; 2007), kuid säärases pühendus-teoses väärinuks avaldamist kas või mõni varasem artikkel või vähemalt võinuks pikemas eessõnas viidata nende olemasolule. See ongi koht, kus pealesunnitud kiirustamine pani väljaandjaid karme valikuid tegema: avaldati ainult õigeaegselt laekunud konverentsitekkanded, uusi spetsiaalseid käsitlusi polnud mahti koostada ja nii jäidki kolm viimaste aastate välitöödele toetuvat sõnavõttu (Riia eeslinnakalmistud, vanalinna surnuaiad ning linnus – Arvi Haak autorile 15.02.2010) publitseerimata.

Kõiki avaldatud artikleid pole siinkohal mõtet üksipulgi esitleda, keskenduksin seetõttu paarile enam silma torganud kirjatööle.¹ Lisaksin vaid, et nii mõnegi puhul tekkis tugev *déjà-vu*-tunne: vanema põlvkonna arheoloogidest on näiteks Valentin Janini Novgorodi-käsitelu paratamatult sarnane alles hiljuti ühes Briti kogumikus (Brisbane & Hather 2007) samal teemal avaldatud ülevaatega, teistegi ülevaadete puhul (näiteks Doris Mührenberg Lüübeki argipäevakultuurist) tuli nii mõnigi joonis mitmest varasemast väljaandest tuttav ette. Sellegipoolest sisaldab suur osa esitatust pigem varem avaldamata infot.

Positiivses võtmes rõõmustasid siinkirjutajat kõige enam mõned avaramad ülevaateartiklid Läänemere maade linnade arheoloogilise uurimise tulemustest. Neist esimesena väärib nimetamist Manfred Gläseri pikem sissevaade Lüübeki viimase 60 aasta arheoloogiasse kirjalike allikate ja asustusajaloo valguses. Autor on samal teemal kirjutanud korduvalt (vrd näiteks Gläser 2002), korras enamasti oma mujal avaldatud seisukohti koos trükisest trükisesse korduvate joonistega. Seekord on aga Gläser üle pika aja esitanud värske tutvustuse hansaregiooni tingliku pealinna kujunemisest 150 aasta pikkuse perioodi vältel (linna esimesest asutamisest 1143. aastal kuni 13. sajandi lõpu “valmis” linnani). Selgelt vormistatud kirjalike ja arheoloogiliste alusandmete esitelu annab hea selgituse, kuidas on aastakümnetepikkune süstemaatiline välitöö muutnud oluliselt varasemaid, vaid ürikuil tuginevaid seisukohti. Koos värske illustratsioonidega (eriti väärib rõhutamist joonis 2: kaevamised 1973–2008) kujutab artikkel endast korralikku sissejuhatust Lüübeki arheoloogiasse.

Värsket infot esitlevad ka Soome arheoloogid Jussi-Pekka Taavitsainen ja Kari Uotila, kes üldistavad oma artiklis Soome uuemaid linnaarheoloogilisi töid, keskendudes eelkõige Turu esimesetele teaduskaevamistele (vt Pihlman & Majantie 2006) ning Naantali päästeuringutele. Kui Turu linna tekkeaja ja -põhjusi puudutav diskussioon on viimastel aastatel pälvinud korduvalt tähele-

¹ Raamatu sisukorraga saab huviline tutvuda Läti AI kodulehel <http://www.lvi.lv/en/books.htm> (10.02.2010).

panu nii kodu- kui ka välismaal (näiteks Hiekkänen 2002; Seppänen 2003), siis sisuliselt alles tosin aastat tagasi alanud arheoloogilisi uuringuid Naantalis on rahvusvahelisel areenil tutvustatud esmakordselt. Artiklist selgub, et mõlemad asulad tekkisid n-õ tüüpilise hansaregiooni mudeli alusel, ja puudub igasugune põhjus siduda linnalise asustuse teket piirkonda viikingiajal väisanud vene kaupmeestega. Pealegi polnud Soome ühiskond autorite järgi enne 14. sajandit sedavõrd tugevalt organiseerunud, et oleks võinud tekkida teistele Põhjamaadele sarnane tiheasustusega keskuste võrk (lk 65).

Kui Euroopa linnaarheoloogia keskendus aastakümneid pea eranditult linnade varaajaloole, siis viimasel ajal väärtustatakse ka märgatavalt hilisema perioodi uurimist. Selles kogumikus on uusaja arheoloogilise uurimise võimalusi tutvustatud kahes artiklis, mõlemas pigem esemeuurimuse seisukohast. Neist esimeses esitleb Edgar Ring Lüneburgi linnaarheoloogiat, analüüsides uusaegset materiaalselt kultuuri. Oludes, kus keskaegne linnatumik pääses II maailmasõjas purustustest ja 1960.–1970. aastate moderniseerimistuhin ehituspärandit suurt ei kahjustanud, on Lüneburgi linnaarheoloogia erinevalt n-õ klassikalisest linnaarheoloogiast olnud paratamatult seotud kas ehitusarheoloogilise dokumenteerimise või varauusaegsete käimlate kaevamisega. Just viimastele pöörabki autor seekord oma tähelepanu, näidates erinevate esemegruppide ja arheobotaanika (tarbenõud, ahjukeraamika, tekstiil, seemneleiid jms) alusel, kuidas varauusaegsed tarbimis- ning mentaliteedimuutused kajastuvad argipäeva olustikus. Mõnevõrra kitsamalt hindab sama teemat Ieva Ose, kes pühendub kogumiku viimases artiklis Riia 16. sajandi ahjukeraamikal esitatud kujundite pildiliste eeskujude otsimisele. Selgub, et uuendusliku küttesüsteemi kaardistamise kõrval annavad kahli-leiud hea ülevaate ka renessansstiili ja reformatsiooniideede levikust, näidates Riia kultuuri-sidemeid märgatavalt avaramalt, kui see tuleb välja kirjalike allikate analüüsist (lk 229).

Kuidas juubelikogumikku kokkuvõttes hinnata? Konverentsil osalesid Läänemere maade nimekad uurijad, kellest enamik vormistas oma ettekande ka artikliks, mõned põhjalikumalt, teised pealiskaudsemalt. On rõõmustav, et raamat valmis vägagi kiirelt, sisuliselt kaheksa kuuga. Samas on osa jooniste vaatlusel ja artiklite lugemisel näha, et esineb vajakajäämisi nii kogumiku kontseptsioonis kui ka toimetamises. Mõnel juhul tekib küsimus, kas palgatud keeleteoimetaja ja korrektor on ikka kõiki artikleid näinud. Sisuline ebaühtlus jätab aga tugeva jälje üldmuljele: hoolimata sellest, et raamatus on mitmeid häid artikleid, ei ole tegemist kõige paremini õnnestunud teosega, mis ehiks iga linnaarheoloogi raamaturiulit. Aga midagi enamat ongi vist ühelt seinast-seina *Festschrift*'ilt palju nõuda.

Tänuavaldus

Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandil JD134 toel.

Kasutatud kirjandus

- Apinis, K.** 1939. Galvas pilsētas Rīgas vēsturiskā muzeja pētījumos Rīgā 1938. gadā iegūto senlietu izstāde. (Galvas pilsētas Rīgas vēsturiskais Muzejs, 2.) Rīga.
- Brisbane, M. & Hather, J.** (toim). 2007. Wood Use in Medieval Novgorod. (The Archaeology of Medieval Novgorod, 2.) Oxbow Books, Oxford.
- Caune, A.** 1990. Die Hauptergebnisse der archäologischen Forschungen in Riga in den letzten Jahren (1938–1989). – *Fennoscandia archaeologica*, VII, 81–95.
- Caune, A.** 1997. Die Hauptergebnisse der Stadtkernforschungen in Riga in den Jahren 1938 bis 1995 und Möglichkeiten der künftigen Forschungen. – *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, I: Stand, Aufgaben und Perspektive*. Hrsg. von M. Gläser. Schmidt-Römhild, Lübeck, 319–327.

- Caune, A.** 2007. Pētījumi Rīgas arheoloģijā. Rakstu izlase. Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga.
- Evans, D.** 1999. The trade of Hull between 1200 and 1700. – Lübecker Kolloquium zur Stad-archäologie im Hanseraum, II: Der Handel. Hrsg. von M. Gläser. Schmidt-Römhild, Lübeck, 59–97.
- Gläser, M.** 2002. Die Entwicklung Lübecks von einer slawischen Burg zur mittelalterlichen Großstadt. – Civitas et Castrum ad Mare Balticum. Baltijas arheoloģijas un vēstures problēmas dzelzs laikmetā un viduslaikos. Rakstu krājums – veltījums LZA īstenajam loceklim prof. Dr. habil. hist. Andrim Caunem 65 gadu dzīves jubilejā. Koost Ē. Mugurēvičs & I. Ose. Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga, 128–144.
- Grieg, S.** 1933. Middelalderke byfund fra Bergen og Oslo. Utgitt av det Norske videnskaps-akademi, Oslo.
- Hiekkanen, M.** 2002. Die Gründung der Stadt Turku. – Civitas et Castrum ad Mare Balticum. Baltijas arheoloģijas un vēstures problēmas dzelzs laikmetā un viduslaikos. Rakstu krājums – veltījums LZA īstenajam loceklim prof. Dr. habil. hist. Andrim Caunem 65 gadu dzīves jubilejā. Koost Ē. Mugurēvičs & I. Ose. Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga, 157–177.
- Pihlman, A. & Majantie, K.** 2006. Varhainen Turku – uutta tietoa Turun varhaisista vaiheista. – SKAS, 1, 45–54.
- Seppänen, L.** (toim). 2003. Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. (Archaeologia Medii Aevii Finlandiae, IX.) Turku.
- Strömbom, S.** 1924. Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse (1915–1918). Skriften utgivna till Göteborgs Stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté, V. Göteborgs litografiska aktiebolag, Göteborg.